

A székely nemesség és a vallási hovatartozás kérdése

A székely nemesség vallási-felekezeti hovatartozása a 17. század első felében nem mutat eltérést a Magyar Királyság nemességével összehasonlítva. A többség ugyanis, csakúgy, mint a magyar nemesség többsége, katolikus volt. Míg azonban a Habsburg uralom alatt élő királyi országrészben a központi hatalom és a katolikus főpapság által is támogatott ellenreformációs hatásoknak köszönhetően fordult meg a korábbi protestáns többség a harmincéves háború kezdetére némi, a mánásokat érintő katolikus fölénybe, addig Erdély vezetése a 17. század kezdetétől, Bocskai István fejedelemségével kezdődően protestáns, mégpedig református volt. Úgy tűnik, hogy a reformáció Erdélyben, főképpen pedig a székelység körében, másként hatott, mint a magyar társadalom egyéb csoportjaiban. Érdekes például, hogy kifejezetten a vallásváltás miatti, teológiai vitákkal vagy lelkeszválasztással kapcsolatos¹

tettlegességgel, erőszakkal nagyon ritkán találkozunk magyar nyelvterületen. A Magyar Királyság területéhez képest Erdélyben, még inkább a Székelyföldön azonban több esetről is beszámoltak a kortársak, amikor felgyújtották a templom díszzeit, vagy ellenségeskedés tört ki, mégpedig nem csupán a reformálni szándékozó lelkipásztor és a nép vagy a földbirtokos és a nép között, hanem akár egy településen belül, mint például Székelyudvarhelyen vagy Marosvásárhelyen is². Pokoly József éppen a székely városokkal kapcsolatban állapítja meg, hogy “ezekben nehezebb sorsa volt a reformatiónak, mivel a királyné és a barát hatalma közvetlenül nyugodott rajtuk és felettes polgári hatóságaik nem bírtak olyan függetlenséggel, mint a szászoké és nem is helyezkedtek olyan egyértelműséggel a reformáció álláspontjára, mint azok.”³. Az indoklás talán magyarázatul szolgálhat a protestantizmus valamivel későbbi jelentkezésére a Székelyföldön, de nem ad választ arra a kérdésre, hogy vajon a “barát”, Fráter György és Izabella halála után miért nem történt meg a vallásváltás a székelység körében is olyan radikálisan, mint ahogyan az Erdély más területein megfigyelhető. Pontosabban talán azt mondhatnánk, hogy ha időleges vallásváltás történt is, mint például Csíkszék több településén, a rekatolizáció voltaképpen még sok helyütt az előtt végbement,

¹ Nem tekintem ilyennek azokat az eseteket, amikor egy-egy földbirtokos, a reformáció adta lehetőséget kihasználva elűzte egy-egy kolostor szerzeteseit és a kolostor birtokát, javadalmait saját birtokaihoz csatolta, hiszen ezt olyanok is megtették, akiknek kevés közük volt a tételes reformációhoz.

² POKOLY J., 157. p.

³ Uo. 66. p.

hogyan a magyarországi reformáció elindult volna. Zoványi Jenő a reformációnak a székelyek közötti hathatós terjedéséről írt⁴, ami azonban felemás módon sikerült. Míg ugyanis a székely közösségek többsége protestáns, elsősorban református és unitárius lett, addig a primori réteg nagy része megmaradt katolikusnak. A sajátos helyzetnek nyilván számos olyan oka volt, ami a helyi körülményekből következett. Ilyen volt például az a körülmény, hogy az európai katolicizmustól, sőt még Erdély központi településeitől is meglehetősen távol eső Csíkban nem volt szükség vallásváltásra ahhoz, hogy a reformáció vívmányait katolikus köntösben megvalósítsák. Talán nem véletlen, hogy egy 1591-es vizsgálat szerint Csíkban 17 templom volt 17 pappal, és a papok közül 12 nő volt⁵. Az erdélyi katolikus püspökség gyulafehérvári megszűntével a fegyelem is lazult, és nem volt, aki ezeket az elhajlásokat megtorolta volna⁶. Emellett János Zsigmond uralma alatt legálisan terjedt az unitárius vallás, a székelyek között is, sőt nemcsak az unitarizmus, de a szombatosság csírái is viszonylag korán megjelentek. Ez a folyamat sokkal erőteljesebben megosztotta az erdélyi protestantizmust, mint az a többi magyarok lakta vidéken történt. Ezért már kezdettől nem egységesen, hanem nagyon is polarizáltan jelentkezett a reformáció Erdélyben és a Székelyföldön is, ahol jelentős volt a ferences hatás a 16. század elején⁷. A kolostorok közül több a reformáció hatása alá került, mint például a marosvásárhelyi vagy a fehéregyházai, ám Csíksomlyón és Bákóban megmaradtak a szerzetesek még az 1588-as katolikus-ellenes törvény után is⁸. A csíki szerzetesek jártak át Udvarhelyszékre is, aminek a következtében Székelyudvarhelyen a fejedelemség idején nagyjából 50-50% let a katolikusok és a reformátusok aránya. Marosvásárhelyen is sokáig megmaradt a katolikus túlsúly, hiszen 1552-ben még több katolikus volt a városi tanácsban, így a városi bíró az evangélikus lelkészt a városból kiűzte⁹. Az evangélikusság panaszára az országgyűlés Andrássi Márton és Daczó Pál székely nemeseket, fejedelmi biztosokat küldte a békeesség megteremtésére¹⁰, és ők olyan jól dolgoztak, hogy 1559-ben már Marosvásárhelyen tartották azt a zsinatot, amely kálvini

⁴ ZOVÁNYI J. 1986.

⁵ ENDES M. 1938. 140. p.

⁶ Ezért Báthory András a plébániákból szervezett egy esperességet és helyi főesperest választott a csíkközmási pap személyében, és azt javasolta, hogy az erdélyi egyházmegyét ne távolról próbálják irányítani, hanem a helyi, csíksomlyói ferences kolostorból szenteljenek püspökké valakit. Uo. 140. p.

⁷ BOROS F. 74-78. p.

⁸ Uo. 79. p.

⁹ POKOLY J. 1904. I. k. 77. p.

¹⁰ EOE. I. k. 411. p.

szellemű úrvacsorát és hitvallást fogadott el¹¹. A reformáció általánosabb székelyföldi adaptálása azonban viszonylag késői évekre, 1570 körüli időre tehető¹². Ekkor elég széles körben népszerű volt az új tanítás, mert még Lázár András, csíki főkapitány, Bethlen Gábor nevelőapja is protestáns lett egy időre, négy plébániát elpusztított, igaz, hogy a családból nem követték¹³. Később ő is rekatolizált és az általa tönkretett plébániákat helyreállította¹⁴. A Báthoryak kora azonban egy kisebb rekatolizációs folyamatot indított el, különösen a Székelyföld területén. A Báthory Zsigmond által kinevezett Mindszenti Benedek főkapitány erőszakos eszközökkel is igyekezett visszatéríteni a népet a katolicizmus oldalára¹⁵, az 1584-től szintén jelen lévő jezsuita hittérítők pedig a templomokat népesítették be¹⁶.

Az erőszakos rekatolizáció is minden bizonnyal hozzájárult ahhoz, hogy a székelyek közül sokan katolikussá lettek, de Csík-, Gyergyó- és Kászonszék kivéve mindenhol meggyökeresedett a protestantizmus. Érdekes viszont, hogy a székely nemesség vezetői akkor is katolikusok maradtak, hogyha falvaik lakói reformátusok voltak, vagy ha református fejedelmek kerültek Erdély élére. A nagy katolikus Apor Péter úgy emlékezett vissza a 17. század éveire, hogy „Úgy vagyon, hogy az kálvinista fejedelmek idejében is némelykor négy katolikus tanácsúr is megvolt...¹⁷”. Apor szerint sokan akkor is megmaradtak katolikusnak, ha csak a saját kastélyukban építhettek kápolnát maguknak¹⁸. Más családok, mint például a Damokosok a háromszéki Alcsernátonban viszont protestánsok lettek. A Daczó, a Mikó és a Damokos családok mellett azonban jobbra olyan nagy székely nemesi családokat találunk, akik mindvégig megőrizték a ragaszkodásukat a katolikus egyházhoz. Mind a Lázárok, mind az Aporok, Kálnokiak, Mikesek vagy Tholdalagiak, csakúgy mint az Imecs vagy a Kornis, Béldi vagy Petky családok, katolikusok maradtak. Érdekes módon Bethlen Gábor fejedelemségének korából kevesebb dokumentuma maradt ránk a székely nemesek öntudatos vallásosságának. A források többsége inkább a Rákócziak korából vagy a későbbi időkből

¹¹ POKOLY J. 1904. I. k. 125. p.

¹² Uo. 175. p.

¹³ Uo. 176. p.

¹⁴ BÍRÓ V. 1925. 90. p.

¹⁵ Uo. 292. p.

¹⁶ Ebből az évtizedből

¹⁷ APOR P. 1978. 147. p.

¹⁸ Uo. 165. p.: Amaz nagy hírű, igaz katolikus nagyúr, báró Kornis Gáspár Szentbenedek nevű falujában megépítteté az templomot: nézd meg, az maga falujában is eltilták az templomtól, és kénytelenítették az maga kastélyában imádkozóhelyet, avagy kápolnát csináltatni.

származik. Ebből a korból maradtak fenn emlékek arról, hogy például a csíksomlyói kolostort a székely nemesek támogatásából építették újjá az 1661-es török pusztítás után, amikor az adakozók között volt gróf Csáky Lászlóné Kálnoki Katalin és Mikes Kelemen háromszéki főkapitány, aki a Szent Mihály kápolnában oltárt állíttatott. A kápolnát még Mikes Mihály restauráltatta, majd pedig Mikes Kelemen fejezte be 1670-ben. Tíz év múlva Kálnoki Istvánné Béli Anna emeltetett ugyanott tornyot, és Henter Ferenc csíki főkirálybíró építtetett át egy oltárt. Gyergyószárhegyen a Lázár család öt kápolnát állíttatott, és Lázár István 1642-ben hívott oda egy magyarországi ferences szerzetest¹⁹. A székelyföldi kolostorok éppen a 17. század közepén kezdtek fellendülni, a bosnyák szerzeteseknek Tholdalagy Mihály és neje, Mihálcz Erzsébet vásárolt telket Mikházán, ekkor létesítettek ugyanitt elemi iskolát, amelyet grammatikai osztályokkal egészítettek ki és a vidéki nemesek gyermekei számára internátust is építettek, amelynek a fenntartásához a szék is hozzájárult²⁰. Szintén Mikházán a templom fala „tele van aggatva címerekkel és kriptájában igen sok marosszéki nemes porladó csontjai pihennek. Ez azt bizonyítja, hogy a ferenceseket a templom építésében sok nemes szívű ember segítette, kiknek neveit föl se lehet sorolni. (Haller, Petki, Felvinczy, Kálnoki, Béli, Bánffi, Torma, Halmágyi stb. családok.)²¹. Csíkszékből, Szentmihályon a tornyot 1666-ban állíttatta Sándor Mihály és János, valamint Endes Miklós, a harangot szintén ekkor öntette ugyancsak Sándor János és Mihály. Magát a templomot is 1630-ban építették újjá.²² A felsorolt adatok azonban mind a század második feléből származnak, nem a bethleni évekből. Öntudatos, sőt buzgó vallásosságról a székely nemesség körében ekkor főképpen a szombatos Péchy Simon esetében beszélhetünk, aki maga is tanította hitének tételeit, és már 1618-ban megpróbált a tanításai ellen fellépni az országgyűlés²³. 1622-ben az országgyűlésen a korábbi rendelkezést megerősítették, sőt megszigorították²⁴, majd pedig bebörtönözték Péchy Simont és társait. A korábbi kancellárt csak többek jóállása fejében engedték haza szenterzsébeti birtokára²⁵. A jóállók között több, más felekezetű székelyföldi nemes is volt, mint például

¹⁹ ENDES M. 1938. 146-147. p.

²⁰ BOROS F: 1929. 85. p.

²¹ Uo. 79. p.

²² ENDES M. 1938. 143. p.

²³ POKOLY J. 1904. II. k. 183. p. , az 1618 októberi országgyűlés határozata: „hogy a kik a négy bevett valláson kívül való eretnokséget (haeresis) követnének, ha a jövő karácsonyig előbbi vallásukra vissza nem térnek, ő Nagysága fiskális directorával büntettesse meg, s mind pártfogóikat és védőiket, úgy személyökben, mind javokban.” EOE. VII. k. 488-489. p.

²⁴ EOE. VIII. k. 108. p.

²⁵ Uo. VIII. k. 244-246. p.

Kornis Ferenc vagy Mikó Ferenc, ami mindenképpen mutatja azt, hogy a székely nemességben a nemesi voltukból következő közösségi tudatuk erősebb összekötő kapocs volt közöttük, mint a felekezeti hovatartozásuk. Erről később Apor Péter úgy emlékezett, hogy „Nem vala inter privatos religionis respectus, az akár katolikus, akár kálvinista, akár unitárius, és ha találtatott magyar, csak emberséges ember volt, egyaránt szertték magokat, együtt vigadtanak, sőt az házások között is nem vala respectus religionis, ugyanis Bethlen Gergelynek katolika felesége vala. Apor István katolikus, az felesége kálvinista, Gyulaffi László katolikus, az felesége unitária, Gyerőffi György katolikus, az felesége unitária, Thoroczkai István katolikus, az felesége kálvinista”²⁶. I. Rákóczy György uralma alatt mind Péchy Simont, mind pedig környezetét, amelyben több erdélyi nemes asszony volt, elítélték és áttérésre kényszerítették²⁷.

A székely nemesség vallásosságáról és felekezeti hovatartozásáról a 17. század első felére eső évekből elmondható, hogy a vezető családok döntő többségében megőrizték katolicizmusukat, míg azonban azok, akik csak ekkoriban emelkedtek a nemesek közé, jobbra a székely közösség többségéhez hasonlóan protestánsok voltak. A felekezeti hovatartozás azonban nem tűnik olyan erőnek, ami elsőrendű szerepet játszott volna az identitásukban. Ez inkább később vált azzá, már I. Rákóczy György fejedelemségétől kezdődően. Már 1640-ben együtt ment a katolikusság képviselőiben a fejedelemhez Kornis Zsigmond, Haller István és Tholdalaghy Mihály, mégpedig azért, hogy valamilyen helyben lakó katolikus vezető lehessen püspök híján fölöttük²⁸. Ekkor a fejedelem erős reformátussága ellenére egyre több rendházat is alapítottak a Székelyföldön²⁹, és bár időnként a szék közössége tiltakozott a katolikusság megjelenése ellen, mint például 1678-ban az esztelneki ferences rendház esetében a háromszékiek, a székely nemesek, jelen esetben Mikes Kelemen, az oltalmuk alá vették az új alapításokat³⁰.

A székely nemesség ezekben az esztendőkből annak ellenére is háborítatlanul gyakorolhatta hitét, hogy a fejedelmek protestánsok voltak. Bocskai István, aki erdélyi fejedelemként jószerivel nem is tartózkodott Erdély területén, valójában nem szólt bele a vallásgyakorlás mikéntjébe, az utolsó éveiben katolikus feleséget választott Rákóczi

²⁶ APOR P. 1978. 74. p.

²⁷ Péchy Simon lányai, Kénosi Ferencné, Angyalos Istvánné, Péchy Margit, valamint Kendeffy Zsófia, Paczolay Péterné, Kornis Borbála.

²⁸ ORGONA A. 2000. 258. p.

²⁹ ORBÁN B. III. k. 115. p.

Zsigmond szintén nem. Báthory Gábor, bár erőteljesen támogatta például Kolozsvár reformátusságát az unitáriusokkal szemben, valójában ő sem igyekezett erővel protestánsá tenni a hozzá hű székely nemességet, ha nem is teljesítette be némelyek várakozását akkor³¹, amikor megmaradt református hitében. Bethlen Gábor ugyancsak hűséges maradt a protestáns hitelvekhez, egyházpolitikáját azonban mindvégig a bölcs józanság határozta meg, így gyakran biztosított előnyöket a Székelyföldön élő katolikus lakosságnak is, amennyiben arányuk ezt megkövetelte. Mivel azonban valójában egyik fejedelem egyházpolitikája sem befolyásolta alapvetően a székely nemesség vallásválasztását, úgy tűnik, tevékenységük inkább egy nyugalmi állapotot teremtett, amelyben a belső mozgások erőteljesebben érvényesülhettek a külső behatásoknál.

³⁰ Uo. 115. p.

³¹ Különösképpen a katolikus Kornisok remélték Báthory Gábor katolizálását vagy legalábbis a katolikussággal szembeni erőteljesebb lojalitását.